

članci – *articuli*UDK 26-242-74-184
Izvorni znanstveni rad
Primljeno 09/06**ODVAJANJE ZAKONODAVSTVA OD KARIZME U IZRAELU**
Narativna analiza Izl 18,13-27

Božo LUJIĆ, Zagreb

Sažetak

Narativnom metodom analiziran je tekst Izl 18,13-27 koji obrađuje s jedne strane Mojsijevu praksu suđenja u Izraelu, a s druge zapažanje i savjet jednoga stranca, midjanskoga svećenika, Mojsijeva tasta Jitra. Napetost je neprijeporna jer je Mojsije Jahvin posrednik, čovjek duha, a Jitro stranac. Kako će reagirati Mojsije na njegovo zapažanje da Mojsijeva praksa nije dobra te mu u svezi s tim Jitro predlaže uvođenje profesionalnih sudaca ne dokidajući pritom Mojsijevu karizmatiku službu poučavanja i objavljivanja Božje volje? Međutim, Mojsijeva karizmatika služba biva sužena, jer je sudstvo potrebno za daljnji razvoj društva. Tu vidimo po prvi puta kako se od Mojsijeve karizme odvajaju službe koje počivaju na drugim kriterijima te kako je to u skladu s Božjom voljom.

Ključne riječi: Jitro, Mojsije, Zakon, odredbe, suditi, tražiti savjet od Boga, suci, karizma, pravda, pravo, zakonodavstvo.

Uvod

Neposredno pred presudne događaje koji su se trebali zbiti već u sljedećim poglavljima na svetoj gori Sinaju (Izl 19 – 20), prema piscu Izl 18 izraelski se narod bio utaborio kod Refidima već u prethodnom poglavlju u Izl 17,1 i tu ostaje do 18,27. Na tom su se prostoru i u vrijeme boravka na tome mjestu Izraelci sučelili s neobično važnim i ništa manje teškim pitanjem o Jahvinoj nazočnosti u narodu. Potrebno je istaknuti da je opisan događaj u Izl 17,1-7 povezan uz etiološko tumačenje mjesta Mase i Meribe, dok se u 17,8-16 izraelski narod susreće s ratobornim narodom Amalečana koji ga žele vojno poraziti i u konačnici uništiti. Izrael se grčevito brani iako je znatno slabiji, ali mu istinska pomoć dolazi s neba.

Što se tiče Izl 18, možemo utvrditi kako se tu govori također o susretu, ali u ovome slučaju o susretu Mojsija sa svojim tastom Jitrom koji dolazi u posjet Mojsiju s njegovom ženom Siporom i dvojicom sinova da bi doista iz prve ruke doznao o svemu što se bilo dogodilo kada je Jahve čudesno izveo narod iz Egipta i jednako tako kada ga je čudesno vodio kroz pustinju. Kao i Izl 17 tako i Izl 18 sadrži dva prizora ili dvije epizode (18,1-12 i 18,13-27) koje objedinjuju: mjesto događaja – Refidim, glavni likovi – Jitro i Mojsije, kao i posve prijateljski odnos jednoga stranca, Mojsijeva tasta, ali i svećenika jedne strane religije.

1. Razgraničavanje teksta

Ukoliko se cjelokupna radnja u poglavlju Izl 18 odigrava na jednome mjestu – kod Refidima i ukoliko su glavni likovi u njemu uglavnom isti, onda je posve opravdano i razložno pitati: Što to čini da poglavlje sadrži dva prizora ili dvije epizode (18,1-12 i 18,13-27)? Prije svega valja upozoriti da dva prizora odvajaju, a onda i otvaraju dva temeljna glagola komunikacije: u prvome prizoru to je glagol *čuti* (שמע – *šm'*)¹, a u drugome i *vidjeti* (ראה – *r'h*)². Oba navedena prizora rastavlja jedan od drugoga riječ u funkciji vremenskoga priloga *sutradan* – מחר (mimmoḥōrāt) koja vremenski dijeli radnju i s tim prilogom upućuje na početak novoga dana odnosno novoga prizora. Riječ je, dakle, o dvjema posve različitim radnjama u različito vrijeme, ali na istome mjestu i s glavnim likovima koji su isti.³

Prvi prizor Izl 18,1-12 ima nedvojbeno formalnu strukturu iznesene želje i njezina ispunjenja. Jitro, naime, želi doznati iz prve ruke što je sve veličanstveno Jahve učinio izraelskom narodu izvodeći ga iz Egipta. Sa stajališta narativne metode pripovjedački zaplet počiva upravo na toj formalnoj strukturi želje i njezina ispunjenja. Elementi su tog pripovjedačkog zapleta: Jitrova odluka da ode Mojsiju u pustinju, sam put k Mojsiju, dovođenje Mojsijeve žene i dvojice sinova i ponovno ujedinjavanje obitelji, dolazak i susret s Mojsijem, razgovor o onome što je

¹ Usp. H. SCHULT, »שמע *šm' hōren*«, u: *THAT II*, 974–982. Korijen je glagola opće semitski. U Knjizi Izlaska glagol je uporabljen 47 puta, a u cijelome Starom zavjetu 1159 puta. Značenjsko polje ovoga glagola veoma je široko: psihička sposobnost za akustičko primanje; za stjecanje mudrosti koja se uči, za otvaranje vlastitoga bića, povezanost slušanja i glasa. U teološkim tekstovima glagol označava Boga kao slušatelja čovjekovih pritužbi, želja i potreba, ali i čovjeka kao slušatelja Božjih izjava. Vidi još opširniji prikaz uporabe ovoga glagola u Starom zavjetu: U. RÜTTERSWORDEN, »שמע *šāma*«, u: *ThWAT VIII*, 255–279.

² H. F. FUCHS, »ראה *rā'āh*«, u: *ThWAT VII*, 225–266.

³ J. I. DURHAM, *Exodus*, World Biblical Commentary 3 (elektronsko izdanje), Dallas, 2002. Autor gleda oba prizora u okviru pomirenja i ujedinjavanja dvaju dijelova Abrahamove obitelji koja je bila već duže vrijeme rastavljena.

Jitro čuo, a što sada želi iz prve ruke doznati od Mojsija, potom Jitrova reakcija na veličanstvena Jahvina djela u obliku pohvala Jahvi i svečane žrtve koju je prinio.

Pripovjedački zaplet doseže tako svoj pripovjedački vrhunac u samom činu uviđanja svega onoga što je Jahve učinio za narod izvodeći ga iz Egipta i vodeći ga kroz pustinju, a što se stručno naziva *anagnorisis* – prepoznavanje nečega što je prije bilo nepoznato.⁴ Tim je sveukupnim djelima zapravo istaknuto kako Jitro kao stranac vidi upravo ono što Izraelci ne vide ili ne žele vidjeti dok se bune protiv Boga Izlaska i protiv Mojsija, i u tom smislu ovaj je stranac u prednosti pred samim Izraelcima. Dok Izraelci doživljavaju sve to i konačno vide, a ipak ne vjeruju, dotle je Jitro, kao stranac, samo čuo o tim djelima i odmah povjerovao.

Drugi pak prizor Izl 18,13-27 započinje tvrdnjom וַיַּבֵּן (vajjar') – »I vidje ...« (18,14) i tijesno je povezan s prvim prizorom.⁵ Opet nam se nameće pitanje o onomu tko to zapravo vidi: jesu li to pripadnici izraelskoga naroda ili je to opet stranac? I ponovno je u tom prizoru posrijedi Jitro, Mojsijev tast, stranac, midjanski svećenik. Iznad svega je značajno naglasiti da on kao stranac vidi što drugi ne vide u Božjem planu spasenja, pa prema tomu može i dati određene savjete s obzirom na praksu kakva je postojala u Izraelu.⁶

⁴ Postoje dva pripovjedačka zapleta: akcijski (dogadajni) i spoznajni. Vrhunac akcijskoga zapleta ili prijelomna točka naziva se grčkom riječju *peripeteia* (obrat), a spoznajnoga *anagnorisis* (prepoznavanje). Usp. J. L. SKA, »Glossario«, u: H. SIMIAN-YOFRE, *Metodologia dell' Antico Testamento*, Bologna, 1995., 233. Mijenjanje situacije je redovito promjena stanja nesreće u stanje sreće ili pak u spoznajnom zapletu prijelaz iz stanja neznanja u otkrivanje nečega dotad nepoznatoga ili pak ispunjavanje određene želje.

⁵ M. Noth ističe kako je cijelo poglavlje sadržajno tijesno povezano, ali literarno poglavlje nije »aus einem Guß«. Pritom on ističe kako »drugi dio (r. 13-27) ne daje povoda za pretpostavku literarne neujednačenosti nego odaje u sebi zatvoreni, usklađeni pripovjedački sklop«. M. NOTH, *Das 2. Buch Mose. Exodus*, (ATD 5) Göttingen, 1988., 117. O tomu pak drukčije J. Scharbert koji zastupa mišljenje kako je u Izl 18,13-27 riječ »o jednoj o 18,1-12 neovisnoj etnološkoj pripovijesti o uvođenju novoga sudskoga ustrojstva u vrijeme kraljeva. Prije toga bio je plemenski poglavica jedini sudac. Sada vrhovna vlast prelazi na kralja.« J. SCHARBERT, *Exodus*, Würzburg, 1989., 76.

⁶ S dijakronijskog stajališta ulomak Izl 18,13-27 pokazuje jedinstvenost i redovito se pridaje izvoru E. Mojsije je prema ovome autoru opisan poput kralja koji sjedi na prijestolju i obavlja sudačku službu primajući razne stranke i rješavajući njihove pritužbe i probleme. Usp. M. NOTH, *Das 2. Buch Mose. Exodus*, 117. Najvažniji komentari Knjige Izlaska i osobito Izl 18: J. I. DURHAM, *Exodus*, World Biblical Commentary 3 (elektronsko izdanje), Dallas, 2002.; B. S. CHILDS, *Exodus*, London, 1974., 318–336; M. NOTH, *Das 2. Buch Mose. Exodus*, (ATD 5) Göttingen, 1988., 116–121; J. SCHARBERT, *Exodus*, Würzburg, 1989., 75–78; E. ZENGER, *Das Buch Exodus*, Düsseldorf, 1978., 184–190; J. WESLY, *John Westly's Notes on the Old Testament*, Albany, 1997., 279–281; F. E. GAEBELEIN, *The Expositor's Bible Commentary* (elektronsko izdanje), Michigan, 1998.; W. BRUEGGEMANN, *The Book of Exodus* (The New Interpreter's Bible), (elektronsko izdanje), Nashville, 1996.; D. FRANKEL, »Two Conceptions of Guidance in the Wilderness«, u: *JSOT*, 81(2001.), 31–37; J. PLASTARAS, *Und rettet sie aus Ägypten*, Stuttgart, 1969.; W. H. SCHMIDT, *Exodus, Sinai und Mose*, Darmstadt, 1983.; H. UTZSCHNEIDER, »Die Renaissance der alttestamentlichen Literaturwissenschaft und das Buch Exodus. Überlegungen zu Hermeneu-

S narativnoga gledišta u ovome prizoru (18,13-27) imamo akcijski ili događajni pripovjedački zaplet, jer je posrijedi problem kojeg je moguće razriješiti jedino djelovanjem. U prizoru 18,13-27 riječ je o sudskoj praksi koju obavlja samo Mojsije, kao Božji poslanik i posjednik određene proročke karizme, dok Jitro, kao stranac i midjanski svećenik, hrabro predlaže da se Mojsijeva služba rastereti i velikim dijelom prenese i na druge koji očito nemaju nimalo od Mojsijeve karizme. Naime, narativni zaplet proizlazi iz Jitrova promatranja a onda posljedično i uočavanja Mojsijeva sudskoga djelovanja te njegova konkretnoga, iznenađujućega i hrabroga upozorenja Mojsiju u 18,17b: »Nije dobro kako radiš – odgovori Mojsijev tast« – וַיֹּאמֶר הַתֵּן מִנְשָׂה אֵלַי לְאִיטוֹב הַדְּבָר אֲשֶׁר אֶתָּה עֹשֶׂה: (vajiō 'mēr hōtēn Mōšeh 'elāyv lō'-tōb haddābār 'ašer 'attāh 'ōsēh). Iz ovako neuvijeno sročene primjedbe očito je kako Jitro bez ustezanja upozorava Mojsija na postojeću praksu koja ima i svoje nemale negativne posljedice, pa bi Mojsijevo djelovanje – prema Jitrovu mišljenju – trebalo biti zamijenjeno drugim načinom.⁷

U narativnom smislu napetost se povećava i pojačano raste jer čitatelj ne zna kako će na takvo izravno zapažanje i otvorenu, gotovo netaktičku primjedbu svoga tasta, stranca, midjanskoga svećenika, reagirati Mojsije budući da on svoju sudačku praksu čini po Jahvinoj punomoći i u Jahvino ime. Nad čitateljem lebdi pitanje: Hoće li se možda Mojsije naljutiti na Jitro i otjerati ga od sebe jer je samo on – Mojsije – Božji posrednik i vođa naroda koji postupa prema Božjoj uputi? To opet znači da bi Mojsije opravdano mogao pomisliti kako mu nema što reći, predbaciti ili savjetovati neki stranac, pa makar to bio i njegov tast. Štoviše, on ga nema pravo poučavati kako će postupati s narodom, kako će djelovati i kako će posredovati Božju volju narodu.

Napetost se u pripovijedanju pojačava sve do vrhunca pripovjedačkoga zapleta koji se događa u 18,24 gdje stoji da je Mojsije ipak u potpunosti uvažio primjedbe i savjet svoga tasta Jitro: »Mojsije poslušava savjet svoga tasta i učini sve kako ga svjetova« – וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה לְקוֹל חִתּוֹ וַיַּעַשׂ כְּכֹל אֲמַר אִמּוֹ: (vajjišma ' Mōšeh l'qōl hōtēnō vajja 'askol 'ašer 'āmār). Autor ne obrazlaže zbog čega je to Mojsije učinio, ali mu je očito stalo istaknuti da je to on bez ustezanja učinio. Nakon što je Mojsije poslušao svoga tasta i učinio kako mu je savjetovao, radnja ide lagano svome kraju i konačno svome smirivanju kad Jitro napušta Mojsija i vraća se u svoj zemlju.⁸

tit und Geschichte der Forschung«, u: ZAW, 106 (1994.), 197–223; J. L. SKA, *Introduzione alla Lettura del Pentateuco*, Bologna, 2000.; G. CAPPELLETTO, *Il cammino con Israele. Introduzione all'Antico testamento I*, Padova, 2006.; L. A. SCHÖKEL, *Salvezza e Liberazione: l'Esodo*, Bologna, 1996.; T. E. FRETHEIM, *Esodo*, Torino, 2004.; C. MEYERS, *Exodus*, Cambridge, 2005.

⁷ Na to nedvojbeno ukazuje i sam glagol עָשָׂה – *činiti, djelovati*. Mojsijevo djelovanje, koje uočava Jitro, treba očito biti zamijenjeno drugim djelovanjem.

⁸ *Peripeteia*, kao vrhunac akcijskoga pripovjedačkog zapleta, nalazi se dakle upravo na ovome mjestu: 18,24, gdje stoji da je Mojsije učinio kako mu je savjetovao tast.

Tako je Jitrov posjet, ma koliko god bio neobičan, značajno pridonio zapravo tomu da u narodu dođe do određenih razvojnih pomaka: u prvom je prizoru pridonio ujedinjavanju razdvojene Mojsijeve obitelji, Jitro je prigodom posjeta čuo sve što je Jahve učinio i na taj način dao pohvalu Bogu prinijevši mu na kultnoj razini žrtvu. U drugome prizoru Jitro je također svojim zapažanjem, a onda i konkretnim savjetom, pripomogao Mojsiju pronaći pravi put za utemeljenje izraelskoga zakonodavstva i odvajanja Mojsijeve karizme od svakodnevnoga sudskoga djelovanja. Svakako ne bi se smjelo previdjeti da je Jitro, kao stranac, midjanski svećenik i konačno kao Mojsijev tast, glavni lik u Izl 18. Upravo on objedinjuje oba prizora u jednu cjelinu i daje im smisao i opravdanje unutar jednoga pripovjedačkoga okvira.

Nakon razrješenja problema Mojsije se oprašta od Jitra koji odlazi u svoju zemlju. S time nestaje pripovjedačke napetosti koja je postojala prije konačnoga razrješenja navedenoga problema. Mi ćemo se u našem daljnjem izlaganju zadržati na ovome drugome prizoru (Izl 18,13-27) i poruci koja iz njega proizlazi, a zasnovana je na prijateljskom zapažanju i savjetu jednoga stranca.

2. Prijateljsko zapažanje jednoga stranca

Nakon što smo razgraničili tekst na temelju trostrukoga kriterija: jedinstva mjesta, radnje i vremena, možemo svoju pozornost usmjeriti na prizor Izl 18,13-27. Prizor započinje vremenskim uokvirivanjem prilogom וַיְהִי כִּמְחֹרָתָא (*vaj^hi mimmo^hōrāt*) – *sutradan*. Upravo ova vremenska odrednica na izvjestan način rastavlja ali i povezuje dva prizora.⁹ Ovaj drugi prizor (18,13-27) mogli bismo podijeliti u tri zasebne manje cjeline: ishodišni problem (18,13-16), intervencija Mojsijeva tasta Jitra (18,17-23), Mojsijevo usvajanje i izvršavanje tastova savjeta (18,24-27).

Ishodište pripovjedačkoga zapleta nalazi se u tvrdnji kako je Mojsije sjeo krojiti pravdu narodu (*lišpōt 'et hā'ām*), a oko njega je stajao narod i od jutra do mraka čekao da dođe na red (usp. 18,13). Mojsije očito obavlja sudačku ulogu koju mu je povjerio Jahve, na što upućuje i sam glagol *špt* – *suditi*, *odlučivati*¹⁰. Ali Mojsijeva sudačka djelatnost opterećena je s jedne strane brojnošću onih koji mu se obraćaju, a s druge strane samo njegovom isključivom punomoći na tom po-

⁹ Vremenska oznaka *sutradan* mijenja jedinstvo vremena pa se stoga uzima Izl 18,13-27 kao novi prizor. Usp. J. L. SKA, »Glossario«, 233.

¹⁰ Usp. G. LIEDKE, »שָׁפַט *špt* richten«, u: *THAT II*, 999–1009. O temeljnom značenju ovoga glagola postoji duga rasprava. U svakom slučaju glagol označuje ponovnu uspostavu reda u nekoj zajednici shvaćenu kao trajnu djelatnost. Paralelni glagol je u hebrejskom *din* – *suditi*. Što se tiče teološkog značenja glagola *špt*, ono se ne razlikuje od njegova stvarnoga značenja. Ukoliko je Jahve sudac, onda se sud pokazuje u pravome smislu kao autoritativan. Psalmi govore o Bogu sucu a taj govor potječe iz hramske kultne predaje. Usp. također: G. v. RAD, *Theologie des Alten Testaments. Die Theologie der geschichtlichen Überlieferungen Israels I*, München, 1992., 399ss.

dručju. Upravo iz tog stanja izrasta »inciting moment« kao ishodište zapleta koji traži naravno primjereni raspлет.¹¹

Pojačavanje zapleta zbiva se konstatacijom zapažanja Mojsijeva tasta Jitra izraženom glagolom רָאָה (*r'h*) – *vidjeti*. Tko to vidi? To ne vidi pripovjedač nego lik unutar pripovijesti.¹² Očito je riječ o načinu na koji se opaža ili čini da se nešto zapazi što nameće važno pitanje: Tko to zapaža?¹³ To je kudikamo značajnije u pripovijedanju od onoga: Tko to pripovijeda? Odgovor na tako važno pitanje veže se u navedenom prizoru 18,13-27 uz lik Jitra, stranca, midjanskoga svećenika i Mojsijeva tasta. Sve tri odrednice – stranac, midjanski svećenik i Mojsijev tast – igraju veoma značajnu ulogu u naraciji kako s pripovjedačkoga gledišta tako i s onoga teološkoga. Događa se ponovno nešto nečuveno u biblijskoj predaji, da se događaj Izlaska i sam Bog, koji iza toga stoji kao i njegova punomoć Mojsiju u obavljanju sudačke funkcije, gleda očima jednoga stranca. Nije u svemu tomu presudno gledanje pripovjedača nego jednoga lika unutar pripovijesti koji je – da to istaknemo još jednom – stranac, predstavnik strane religije i Mojsijev tast i koji je svakako pridonio da se raspršena Abrahamova obitelj ponovno skupi u pustinji pred sudbonosne događaje na brdu Sinaju. U tomu svemu svakako glavnu posredničku ulogu ima Mojsije koji Božjom punomoći vodi narod i koji također prima Jitra i tumači mu događaj Izlaska.¹⁴

S druge strane, Jitro zamjećuje Mojsijev rad i probleme nastale u svezi s tim te ga zapravo pita što to on – Mojsije – radi narodu – מַה-הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה לְעָם (*māh-haddābār hazzeh 'ašer 'attāh 'ōseh lā 'ām*), jer on jedini sjedi, a narod stoji – מַה-הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אַתָּה יוֹשֵׁב לְבַדְּךָ וְכָל-הָעָם נֹשֵׁב (*maddū' 'attāh jōšēb l'baddekā v'kol-hā 'ām niššāb*): »Što to imaš toliko s narodom? I zašto ti sam sjediš, a sav narod stoji oko tebe?« Poznato je da su suci u Izraelu obavljali sudačku funkciju sjedeći¹⁵, pa se

¹¹ »Inciting moment« (*avvio dell'azione*) – »Prema klasičnom modelu analize pripovijesti, dio pripovjedačkog zapleta gdje se prvi puta pojavljuje problem ili konflikt pripovijesti«; J. L. SKA, »Glossario«, 224.

¹² Ta se pojava naziva unutar narativne metode narativna perspektiva ili gledište, gledanje ili fokalizacija. Važno je pitanje: Ne tko pripovijeda, nego tko opaža; usp. J. L. SKA, »Glossario«, 226–227.

¹³ Taj se postupak naziva fokalizacija. Fokalizacija je zapravo narativna tehnika koja se sastoji iz proširivanja ili sužavanja perspektive spoznajnog polja čitatelja. Fokalizacija može biti vanjska, nutarnja ili ništica; usp. J. L. SKA, »Glossario«, 226–227.

¹⁴ Usp. J. I. DURHAM, *Exodus*: »Sržna tema cijeloga Izl 18 jest integracija predaja Sarine/Izakove/Jakovljeve/Josipove strane Abrahamove obitelji s onom Keturinom/Midjanovom stranom. Mojsije, potomak Sarine/Izakove strane, postaje božanski izabranim sredstvom povezivanja s Jitrom, potomkom Keturine/Midjanove strane.« Tako ovaj autor interpretira sabiranje Abrahamove obitelji pred presudne događaje na Sinaju.

¹⁵ Usp. M. GÖRG, »בַּיָּשֵׁב *jāšab*«, u: *ThWAT III*, 1012–1032. Glagol ima sedativno i manzitivno značenje. Rabi se za oznaku vladalačke funkcije, jer vladar sjedi na prijestolju i donosi presude (usp. 1 Kr 7,7).

iz toga smije zaključiti da Mojsije vrši sudačku vlast i razrješava slučajeve koji se pred njega iznose. Moguće je također pomisliti kako Jitro na neizravan način i prekorava Mojsija što sjedi dok narod po cijeli dan mora stajati. S tim u svezi javlja se pitanje o Mojsijevoj reakciji na takvo Jitrovo pitanje. Mojsije, koji ima Božje ovlasti, a biva stavljen pod sud jednoga stranca koji mu postavlja takva pitanja.¹⁶

Mojsijev odgovor Jitru pojašnjava dvije stvari koje su sadržane u prethodnom pitanju: Mojsije rješava slučajeve naroda savjetujući se s Jahvom (*kī-jābō' 'ēlaj hā'ām lidrōš 'elōhīm*), iz toga pak shodno tomu slijedi da on to sam i dalje treba činiti. U navedenome izričaju osobito je od velikoga značenja sintagma: דַרְשׁ אֱלֹהִים (*drš 'elōhīm*)¹⁷ – *tražiti savjet od Jahve, pitati za njegovo mišljenje*. Kakvu ulogu bi igrala ova sintagma u navedenome tekstu?

Ovaj jezični sklop služio je izvorno za upit Jahvi o izlazu iz određenoga teškoga stanja nekoga proroka ili vidjeoca, osobito u doba kraljeva. Nije se radilo o nekom čistome upitu Jahvi radi same informacije nego znatno više o mogućnosti i načinu učinkovitoga uklanjanja određene nevolje onoga koji se obratio proroku za pomoć. Moglo je to biti na području političkoga života kad je bila ugrožena opstojnost i sigurnost same kraljevske dinastije (usp. 2 Kr 8,7-15) ili kad se nadvijala neka ratna prijetnja (2 Kr 22) ili na području osobnoga života kad je netko teško obolio.

Proces upita započinjao je redovito od kralja koji je u vrijeme neke goleme nevolje slao poslanika proroku s dobrim darom i konkretnom zamolbom da ga upita o ishodu predstojeće opasnosti. Prorok je redovito odgovarao navodeći Božju riječ pri čemu je htio istaknuti kako je njegova uloga samo posrednička. Prorok nije mogao odlučiti o pomoći ali je mogao moliti i posredovati za onoga koji mu se obratio. No nije riječ samo o čistome prorokovu upitu Jahvi, nego znatno više o prorokovoj molitvi Bogu.

Nakon što je nestalo predužanjskih ustanova, uvelike se promijenilo i značenje ovoga izričajnoga sklopa: pod izričajem *tražiti Jahvu (drš Jhv)* sve se više podrazumijeva odnos prema Jahvi. Iako je nestalo proroka i njihova konkretnoga posredovanja, ostala je načelno tužaljka kao izražajni oblik onoga koji se nalazio u egzistencijalnoj nevolji. Uz to su ostala i pitanja upućena Bogu: *Zašto? drš Jhv*

¹⁶ Na tu činjenicu upozoravaju brojni tumači ovoga teksta jer je neuobičajeno da se Mojsijev rad stavlja pod blagonaklonu kritiku jednoga stranca. Usp. E. ZENGER, *Das Buch Exodus*, 189–190: »Nisu Božja riječ i Mojsijev uvid bili ti koji su pokrenuli razdiobu službi, nego trijezan, bistar razum stranca, Mojsijeva tasta. Ona nije naveliko i duboko teološki utemeljena nego s ljudskoga gledišta i sa stajališta svoje svrhe obrazložena.«

¹⁷ Usp. G. GERLEMAN – E. RUPRECHT, »דַרְשׁ *drš fragen nach*«, u: *THAT I*, 460–467. Glagol se veoma često rabi u teološkom smislu. U cijelome nizu pripovijesti nailazimo na jezični izričajni sklop *drš Jhv* – tražiti savjet u Jahve.

je sve više postajao izričaj koji je ukazivao na neodgodivu potrebu ispunjavanja volje Božje i na držanje njegovih zapovijedi (usp. Am 5,4-6) u konkretnom ljudskom životu.¹⁸

Ovaj izričajni sklop služio je također i kao zahtjev za ispunjavanje »pravde i prava« ne samo pojedinca nego cijeloga društva, a osobito sudaca. U tom smislu glagol *drš* spada u *pravnu* terminologiju u Izraelu. Pritom ovaj glagol izražava ono što je inače sadržano u brojnim starozavjetnim tekstovima: *da je izraelsko pravo ukorijenjeno u religiozne predaje*.¹⁹ Od tih tekstova najzanimljiviji je onaj u Am 5,4-5 gdje prorok upozorava narod da se može uvijek vratiti Jahvi ukoliko se prethodno vrati na put života: »Jer ovako govori Jahve domu Izraelovu: Tražite i živjet ćete. Ne tražite Betela, ne idite u Gilgal, ne putujte u Beer Šebu, jer će Gilgal bit odveden u izgnanstvo, a Betel će se prometnuti u ništa. Tražite Jahvu i živjet ćete!« Prorok naglašava da se traženjem Jahve, obdržavanjem Zakona iznutra može iz stanja smrti i suda prijeći u stanje života. Zato se i ističe kako je traženje Jahve zapravo traženje života u pravome smislu riječi.

Traženje Jahve ne znači ni u kojem slučaju traženje svetišta, nego traženje savjeta od Jahve, čime se upućuje narod na Jahvinu riječ koja preko proroka dolazi narodu. U tom smislu prorok želi poručiti da ne znači svetište život nego upravo živa Božja riječ. Ona otvara putove života u svim nevoljama i tegobama.²⁰ Iz toga bismo smjeli zaključiti da izričajni sklop *drš Jhvh* znači preko proroka doznati Jahvin stav o nekom konkretnom problemu.²¹ Sve kasnije pravne ustanove temelje se upravo na ovakvom »konzultiranju Boga« od strane njegova proroka u svakidašnjim slučajevima u kojima je bilo potrebno donijeti ispravan pravorijek.

Da je to tako, razvidno je također i iz 18,16 gdje Mojsije još detaljnije i izričite obrazlaže svoje djelovanje kao sudačku praksu u ime Boga Jahve: »Kad zađu u prepirku, dođu k meni. Ja onda rasudim između jednoga i drugoga; izložim im Božje zakone i odredbe.« U Mojsijevu obrazloženju nalazi se *pravna terminologija* koja upravo potvrđuje to mišljenje. Tu se prije svega nalazi glagol שפט (*špt*)²²

¹⁸ Usp. G. GERLEMAN – E. RUPRECHT, »דרש *drš fragen nach*«, u: *THAT I*, 460–467. Također veoma opširno: S. WAGNER, »דָּרָשׁ *dāraš*«, u: *ThWAT II*, 313–329.

¹⁹ Usp. M. NOTH, *Das 2. Buch Mose. Exodus*, 120–121. Također: S. WAGNER, »דָּרָשׁ *dāraš*«, u: *ThWAT II*, 317–318.

²⁰ Usp. B. LUJČIĆ, *Starozavjetni proroci*, Zagreb, 2004., 84–85; A. REBIĆ, *Amos – prorok pravde*, Zagreb, 1993., 96.

²¹ Usp. J. SCHARBERT, *Exodus*, 77: »Tražiti Boga znači: moliti od Boga odluku.«

²² Usp. G. LIEDKE, »שפט *špt richten*«, u: *THAT II*, 999–1009. Ovdje se sudačka Mojsijeva djelatnost odnosi ponajprije na usklađivanje odnosa Boga i naroda, a onda u drugotnom stupnju i odnosa pripadnika naroda međusobno. Usp. vrlo opširan prikaz ovoga glagola: H. NIEHR, »שפט *šāpat*«, u: *ThWAT VIII*, 408–428. Autor ističe kako glagol na temelju semantičke analize općenito znači čin vladanja odnosno izvršavanja autoriteta, što razaznajemo iz samoga konteksta.

– *suditi*, koji označava ili vladavinu ili pak izvršavanje određenoga autoriteta. Osim toga u navedenom retku 18,16 Mojsije ističe da je njegova služba povezana s Jahvom i da u toj povezanosti ima svoje izvore. Zato se tumači ovoga mjesta u potpunosti slažu da je Bog izvor »zakona i odredbi« pa je prema tomu posve logično da sam Bog objašnjava Mojsiju njihovu konkretnu primjenu.²³

Mojsijeva uloga u svemu tomu nije toliko sadržana u zadaći da razrješava pojedine sitne sporove koji se svakodnevno javljaju među pripadnicima naroda nego prvenstveno da upozna je – ידע (*jd'*)²⁴ narod s voljom Jahvinom izraženom u njegovim »zakonima i odredbama« – אֲתֵּהֱיָא הָאֱלֹהִים וְאֶת־תּוֹרָתוֹ (‘*et-huqqê hā’elōhîm v^e’et-tôrôtāyv*). I ova dva pojma uporabljena u tekstu spadaju također u pravnu terminologiju koja je u našem slučaju u uskoj povezanosti s Jahvom jer upravo on daje konačnu pouku – הוֹרָה (*tôrāh*)²⁵ kako će se živjeti, a uz nju dakako i zakon – חֻק (hōq)²⁶ kojim će se održavati neophodni red u društvu. Zapravo sve je sadržano u tomu da bi pouka – הוֹרָה (*tôrāh*), koju Bog preko Mojsija upućuje narodu, i zakon – חֻק (hōq)²⁷, koji označava red u ovome svijetu i društvu, trebali postati dio svijesti, a onda i konkretnoga djelovanja naroda. Na to nedvojbeno ukazuje i hebrejski glagol ידע (*jd'*) u hifilu koji opisuje upravo Mojsijevu zadaću posrednika i objavitelja: on treba obznaniti uputu i zakon kao Božju volju narodu čak i u njihovu svakidašnjem životu.

²³ Usp. J. I. DURHAM, *Exodus*. Na istoj crti stoji i W. BRUEGGEMANN, *The Book of Exodus*.

²⁴ Glagol ידע (*jd'*) uporabljen je na ovome mjestu u konjugaciji hifila što znači *obznaniti, upoznati nekoga s nečim*. Tim se posve jasno označava Mojsijeva uloga.

²⁵ Pojam *tôrāh* dolazi od glagola ירה *jrh* što znači *učiti, pokazivati*. Usp. S. WAGNER, »ירה III *jārāh*«, u: *ThWAT III*, 923. Također vidjeti G. LIEDKE – C. PETERSEN, »תורה *tôrâ Weisung*«, u: *THAT II*, 1032–1043; A. REBIĆ, *Središnje teme Staroga zavjeta*, Zagreb, 1996., 129–130. Rebić piše: »Hebrejska riječ *torah* izvedena je od glagola *jrh*, koji znači *učiti, prstom pokazivati put*. Bog je onaj koji objavom otkriva čovjeku svoju volju na temelju koje može pravedno djelovati i živjeti, kako pojedinac tako i zajednica. Izraz *torah* u starozavjetnom je hebrejskom jeziku ponajprije religiozan, teološki: izraz je vezan uz Božju volju koju Bog ljudima objavljuje (...). Hrvatski izrazi kojima bismo adekvatnije mogli prevesti ono što znači hebrejski izraz *torah* bili bi *uputa, pouka*, pa tek onda *zakon kao objavljena Božja volja* koja postaje norma po kojoj čovjek i društvo trebaju živjeti.«

²⁶ Usp. G. LIEDKE, »חֻק *hqq* einritzen, festsetzen«, u: *THAT I*, 626–633. Susrećemo *hōq* i *huqqā* u množini zajedno s drugim pojmovima za zapovijed i zakon. Svi su ti pojmovi potpuno nivelirani i sinonimni i označavaju Božje odredbe i zapovijedi. Vidjeti također A. REBIĆ, *Središnje teme Staroga zavjeta*, 130: »Imenica *hoq* (pl. *huqqim*) dolazi od glagola *hqq* a znači *uklesati, isklesati, upisati, zacrtati, urezati*. Stoga znači i pisati i narediti. Kao imenica znači graničnu crtu koju naznači vladar (ili u Bibliji najčešće Jahve) svojim podanicima do koje mogu a preko koje ne smiju više prijeći. (...) Bog Jahve daje *hoq* i ljudima: to je red, poredak po kojem oni moraju živjeti.«

²⁷ »*Huqqim* su ili svećenička tumačenja koja su bila usmjerena na kult (Lev 10,11ss) ili sumariji Božje volje rabljeni u deuteronomističkoj homiliji (Pnz 7,11; 8,11 i dr.)«; B. S. CHILDS, *Exodus*, 330.

3. Dobrohotni savjet jednoga stranca Mojsiju

Nakon Mojsijeva objašnjenja i obrazloženja Jitro svoje zapažanje oblikuje kao vrijednosni sud kojim zauzima negativan stav prema Mojsijevoj praksi u kojoj Mojsije sam sudi i donosi presude narodu. Zdrava logika ovoga stranca uviđa da Mojsijeva sudačka praksa nije dobra: nije dobra za narod i nije dobra za Mojsija. Zato Jitro posve otvoreno upozorava Mojsija: לא־טוֹב הַדְּבַר אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה (*lō' tōb hadābār 'ašer 'attāh 'ōseh*) – »nije dobro kako radiš« (18,17). Primjedba na prvi pogled izgleda oštra, neuvijena i iskrena, jer se Mojsije iscrpljuje, ali i narod je također u istome ili još gorem stanju. Sudački posao je za samoga Mojsija pretežak, a i za narod samo stajanje i čekanje previše je naporno.²⁸

Zato Jitro daje savjet Mojsiju kako bolje urediti sudsku praksu, kako sebi i narodu olakšati posao: עֲתָה שָׁמַע בְּקוֹלִי אִיעֲצֶנְךָ וַיְהִי אֱלֹהִים עִמָּךְ ('attāh šema' b'qōlī 'i'āškā vīhī 'elōhim 'immāk) – »Poslušaj me. Savjetovat ću te i Bog će biti s tobom!« (18,19). Ako pažljivo analiziramo ovaj tekst, uočiti ćemo kako Jitro u imperativnom tonu zahtijeva od Mojsija poslušnost ne prema Bogu nego zapravo prema njemu. S druge pak strane, on svoj savjet, kojega će u svoje ime dati Mojsiju, izjednačava s Božjom voljom i još k tomu u ime Boga Jahve obećava Mojsiju pomoć. Tekst je zacijelo neobičan i s neočekivanim zahtjevom i argumentacijom. Jitro svoj savjet pokriva autoritetom samoga Jahve. Čini se da je u ovome slučaju posrijedi Mojsijeva uloga karizmatika koji ne uviđa potrebu osnivanja nekakvoga pravnoga sustava koji bi osiguravao pravni poredak na duže vrijeme i tako omogućavao funkcioniranje života neovisno o jednome čovjeku – pa makar to bio i Mojsije.

Tekst Jitrova savjeta Mojsiju (18,19-22) kruži oko dvije bitne osi: Mojsijeve uloge u narodu koji je u odnosu s Bogom, te izabranih ljudi koji će preuzeti teret sudačke vlasti u narodu. Jitro, konkretizirajući svoj savjet יַעֲזֵר (*j 'š*)²⁹ u određeni prijedlog, ostavlja ipak Mojsiju glavnu zadaću zastupanja naroda pred Bogom, konkretnoga vođenja naroda, upoznavanja naroda s Božjom voljom, popravljivanja njihovih stranputica i ukazivanja na pravi put: dakle Mojsije bi – prema Jitrovom savjetu – trebao i dalje ostati Božji posrednik i objavitelj konkretne Božje volje narodu. Mojsijeva posrednička uloga, i prema Jitrovom zamisli, trebala bi ostati netaknuta i posve čvrsta kako u odnosu prema Bogu tako i u odnosu prema narodu. Mojsije bi trebao zastupati narod kod Boga, a s

²⁸ Mojsije je prikazan poput kralja koji sjedi, a narod oko njega stoji i mora čekati. Usp. J. SCHARBERT, *Exodus*, 77.

²⁹ Usp. H.-P. STÄHLI, »יַעֲזֵר *j 'š raten*«, u: *THAT I*, 748–753. Qal s osnovnim značenjem »savjetovati« upućuje na različite konstrukcije ovoga glagola: nekoga savjetovati gdje se objekt nalazi u akuzativu; nekoga savjetovati – objekt u dativu.

druge strane jednako tako trebao bi narodu priopćavati Božju volju.³⁰ Evo kako je to Jitro obrazložio Mojsiju:

וְהוֹדַרְתָּ אֹתָם אֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַתּוֹרָה וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת־הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָּהּ
וְאֶת־הַמַּעֲשֵׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן:

(*v^ehizartāh 'ethem 'et-hahuqîm v^e'et – hattôrôt v^ehôha'tā lāhem 'et-hadderek jēlkû bāh v^e'et- hamma'aseh 'ašer ja'sûn*) – »Poučavaj ih o zakonima i odredbama; svraćaj ih na put kojim moraju ići, upućuj ih na djela koja moraju vršiti« (18,20). I prema Jitru, Mojsije bi trebao za sebe zadržati glavnu zadaću.

3.1. Mojsijeva služba (18,20)

Mojsijeva služba trebala bi se odvijati u sljedećim okvirima (18,20):

וְהוֹדַרְתָּ אֹתָם אֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַתּוֹרָה – <i>'et-hahuqîm v^e'et-hattôrôt</i> – Poučavaj ih o zakonima i odredbama;
וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת־הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָּהּ – <i>v^ehôda'tā lāhem 'et-hadderek jēlkû bāh</i> – svraćaj ih na put kojim moraju ići,
וְאֶת־הַמַּעֲשֵׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן – <i>v^e'et- hamma'aseh 'ašer ja'sûn</i> – upućuj ih na djela koja moraju vršiti.

Iz teksta je razvidno da Jitro ne oduzima niti pak umanjuje Mojsiju ulogu karizmatskoga vođe i funkciju koja je s tim usko u svezi nego zapravo odvaja »civilnu« sudačku službu, koja bi trebala funkcionirati prema zasebnim kriterijima koji će počivati na posebnom odabiru kvalitetnih ljudi za tu službu.³¹ Posrijedi je *ra-stavljanje* duhovnoga vođenja, poučavanja i upućivanja od konkretnoga sudskoga postupka koji trebaju voditi za to izabrani ljudi. Ono što je zapravo novo u svemu tomu, a na što Jitro svraća pozornost Mojsiju, jest zacijelo nužna decentralizacija i sustavni ustroj sudačke službe i pravnoga sustava u narodu.³² I ponovno treba

³⁰ M. Noth vidi u ovom dvostrukom »razvrstavanju« odjeljivanje sakralnoga od »građanskoga« zakonodavstva ili još točnije izdvajanje građanskoga zakonodavstva iz onoga sakralnoga. Usp. M. NOTH, *Das 2. Buch Mose. Exodus*, 120.

³¹ Usp. B. S. CHILDS, *Exodus*, 330–331.

³² Treba svakako upozoriti kako se u tekstu, koji je veoma star, miješaju tonovi i iskustva kasnije-ga vremena kad je bila više nego očito potreba ustroja pravnoga i sudačkoga sustava. Teško je, međutim, odrediti kad su ti pojedini utjecaji ušli u navedeni tekst. Usp. M. NOTH, *Das 2. Buch Mose. Exodus*, 120–121.

istaknuti da je nečuveno da na to upozorava Mojsija, Božjega posrednika, upravo Jitro, stranac i midjanski svećenik.³³

Nakon što je Jitro potvrdio Mojsijevu zastupničku i posredničku ulogu između Jahve i naroda, konkretizira svoj prijedlog s obzirom na ustroj pravnoga sustava. Savjet se odnosi na izbor ljudi koji će preuzeti dio posla koji je dotad obavljao sam Mojsije. W. Brueggemann uočava sljedeće važne sastavnice u savjetu kojega Mojsijev tast, midjanski svećenik, daje Mojsiju: »Jitro predlaže pravni sustav, različit od primitivne prakse u kojoj je suđenje obavljao jedan čovjek. Pretpostavka uključuje: a) novačenje iz Božjega naroda (r. 21.), b) njihovo uvježbavanje i pripravu (r. 20.), c) sudski sustav za razne socijalne slojeve (r. 21.), d) 'visoki sud' kojem bi predsjedao Mojsije (r. 22.) i e) trajnu potvrdu da će se cijeli sustav odnositi prema Božjoj volji (rr.19-22.).«³⁴ Možda je u svemu tomu ipak najvažniji odabir sudaca i to prema kriterijima i osobinama koje su za svoju sudačku službu prema Jitrovu prijedlogu trebali imati.

S obzirom na kriterije i karakteristike koje bi trebali posjedovati budući suci što bi preuzeli važan dio sudačke vlasti od samoga Mojsija, valja načelno ustvrditi da su ti kriteriji odmjereni, neophodni, promišljeni i veoma suvremeni. Mogli bismo zapravo istaknuti da Jitro predlaže da budući suci moraju ispuniti pet neophodnih uvjeta kako bi mogli biti uključeni u »civilni« pravno-sudbeni sustav. Ti bi se uvjeti mogli ovako analizirati i pokazati kao istinski kriteriji za sudačku funkciju.

3.2. *Služba izabranih sudaca (18,21)*

Izbor sudaca trebao bi se odvijati prema određenim kriterijima koji bi određivali kakvi bi ljudi trebali preuzeti sudačku dužnost.

וַאֲתָהּ תִּחְזֹה מִכָּל-הָעָם (v ^e 'attāhteḥezeh mikkol-hā'ām) – A ti izaberi od sveg naroda
אֲנָשֵׁי-חַיִּל ('anšê-ḥajil) – ljude sposobne
יִרְאֵי אֱלֹהִים (jir'ê 'elōhîm) – bogobojazne
אֲנָשֵׁי אֱמֶת ('anšê 'emet) – istinoljubive
שֹׂנְאֵי בָצַע (sōn'ê bāša') – koji mrze mito/nepodmitljive

³³ Sličnu ulogu midjanskoga svećenika Jitra imamo i u Izl 18,1-12 gdje prinosi žrtvu Bogu Jahvi u znak zahvalnosti za sve što je učinio izraelskom narodu.

³⁴ W. BRUEGGEMANN, *The Book of Exodus*.

Prvi uvjet koji Jitro postavlja pred Mojsija jest ponajprije *izbor* sudaca koji će vršiti sudačku službu u narodu kad se ona decentralizira i razdvoji od one sakralne. Taj predloženi uvjet glasi: »A ti izaberi od sveg naroda ...« (18,21). Iz postavljenoga je uvjeta razvidno da Jitro traži od Mojsija da se suci prije svega *biraju* i drugo da to bude iz *svih* izraelskih plemena. Očito je da sudačka vlast nije bila ograničena samo na jedno pleme kao što je to bilo sa svećeničkom službom i da se ona nije dobivala nasljedstvom nego izborom. Kao što znamo iz proročkih spisa pitanje pravde bilo je trajno problematično i veoma aktualno gotovo u svakom vremenu, jer ga se nije moglo tako jednostavno razriješiti, a zadiralo je također duboko i u čovjekov nutarnji život. U toj proročkoj borbi za pravdu i pravo (*mišpāt vʿšēdāqāh*)³⁵ potrebno je osobito istaknuti proroke 8. st. pr. Kr. koji su naglašavali važnost i neophodnost socijalne pravde.³⁶ Zbog toga svega su i u ovom tekstu navedena ostala četiri uvjeta.

Drugi uvjet čini izbor אַנְשֵׁי-חַיִל (*ʿansê-hajil*) – *sposobnih ljudi* za predviđenu sudačku službu. O kakvim se ljudima radi teško je točnije odrediti, jer u tekstu nedostaje svaki detaljniji opis tih ljudi i njihovih karakteristika. Međutim, moglo bi se možda razmišljati u tom smjeru da je riječ o prvenstveno razboritim i mudrim ljudima, koji se u prosuđivanju stvarnosti i problema ne vode jeftinim osjećajima ili naklonošću prema pojedincima ili pak skupinama u Izraelu, nego koji sude pravedno prema objektivnim okolnostima. Vjerojatno je riječ o ljudima koji su po sebi posjedovali dar pravednosti, smirenosti i neustrašivosti, a možda bi se čak smjelo razmišljati i o pripadnicima vojske. Na to bi svakako mogla upućivati i sama riječ חַיִל (*hajil*), koja može značiti *snagu, moć*, ali i *vojsku*.³⁷ Ako bi to doista bilo tako, onda bi moglo značiti da su to bili ratnici, dokazani i hrabri ljudi kako na bojnome polju tako i u dijeljenju pravde, ili je možda postojala praksa da su se suci birali prvenstveno od onih koji su se dokazali hrabrima na bojnome polju. Ipak čini se opravdano pretpostaviti da je u konačnici teško odlučiti o kakvim je ljudima riječ.

³⁵ Usp. K. KOCH, »אֲדָג גֵּמֵינְשַׁתְּרֵי/הֵילֵוּל שֵׁינׁ, u: *THAT II*, 507–530.

³⁶ Osobito se među njima ističe prorok Amos koji snažno naglašava važnost socijalne pravde u narodu. Dok strane narode kritizira zbog kršenja ljudskih prava jednih protiv drugih, dotle u Izraelu prorok oštro napada kršenje socijalnih prava koje zadire u ljudsko dostojanstvo. Tu je svakako i prorok Izaija koji također oštro kritizira zastranjivanja državnoga i društvenoga poretka i one koji pravom tlače narod. Njemu se također uz bok može staviti i prorok Mihej koji u svom govoru protiv moćnika oštro napada one koji su se toliko osilili da danju izvode ono što noću smišljaju, koji mrze dobro a ljube zlo. Usp. o tomu šire: B. LUJIĆ, *Starozavjetni proroci*, 67–183.

³⁷ Od 23 slučaja gdje je ova riječ povezana uz čovjeka ili ljude 17 slučajeva se odnosi na ratnike. Usp. H. HEISING, »חַיִל הַיִּלׁ, u: *ThWAT II*, 902–915.

Treći uvjet čini dužnost odabira ljudi koji se nazivaju יְרֵאִי אֱלֹהִים (*jir'ê 'elôhîm*)³⁸ – *bogobojažnima*. Tko su bogobojažni ljudi u starozavjetnim spisima? Moguće je da navedena sintagma potječe iz kultnoga područja. U svakom slučaju tim se jezičnim izričajem željelo istaknuti da je za donošenje ispravnoga suda neophodno potrebno da onaj tko to čini bude svjestan da Bog uistinu poznaje ljudska srca i bubrege i da jedino on može presuditi pravo, pa da mu stoga nije moguće ništa sakriti. Sudac bi se pak u ljudskom području, kad već nije bio u potpunosti izgrađen pravni sustav, pri odmjeravanju pravde i donošenju presude trebao doista »bojati Boga« i u tom smislu nastojati raditi po savjesti.³⁹

U starozavjetnim biblijskim spisima ističe se potreba strahopoštovanja pred takvim Bogom pravde, a osobito u tako delikatnim poslovima kao što je presuđivanje drugim ljudima ili pak osuđivanje drugih. Pritom se treba uvijek imati pred očima da je Bog apsolutni sudac, a da su ljudi-suci u Božjoj službi u kojoj služe i Bogu i ljudima. Takvi bi ljudi trebali imati ne samo strahopoštovanje pred Bogom nego jednako tako i strahopoštovanje pred svakim čovjekom, pred njegovom nevoljom, bijedom i nesrećom.⁴⁰

Četvrti uvjet kojega Jitro predlaže za izbor sudaca čine ljudi označeni kao אֲנָשֵׁי אֱמֶת (*'anšê 'emet*)⁴¹ – *istinoljubivi ljudi*. Čini se da je ova oznaka sudaca više nego jasna, jer predstavlja bitno obilježje suca i osnovni kriterij prema kojemu bi netko mogao postati sudac. *Istina*⁴² je temelj njihova djelovanja jer se njome izriče stvarno stanje u nekom procesu. Zato je istina prvenstveno pravni pojam. Tako u

³⁸ Usp. H.-P. STÄHLI, »*jr' fürchten*«, u: *THAT I*, 765–778. Deuteronomistička predaja osobito naglašava važnost Božjega straha u ponašanju i moralnom djelovanju naroda. Usp. također: H. P. FUHS, »*jāre'*«, u: *ThWAT III*, 869–893. Božji strah je zacijelo jedan od temeljnih pojmova starozavjetnoga razumijevanja vjere. Možda je posrijedi i najraniji oblik vjere. Pojam Božjega straha susreće se u deuteronomističkoj književnosti gotovo isključivo u kultnome području.

³⁹ Usp. C. U. WOLF, »*Judge*«, u: *IDB 2*, 1012–1013. »Bog je sudac. On se naziva sucem jer je vrhovni sudac koji izriče sud o čovjeku (Post 10,25; Iz 33,32). On je sudac sve zemlje i svega na zemlji (Ps 94,2; Dj 10,42; Rim 3,6). On presuđuje između naroda (Iz 2 – 4).«

⁴⁰ Usp. T. L. J. MAFICO, »*Judge, Judging*«, u: *ABD 3*, 1104–1106.

⁴¹ Usp. I. de la POTTERIE, »*Istina*«, u: *RBT*, 338–345. Usp. također: G. QUELL, »*אמת*«, u: *ThWNT I*, 233–237. »S oznakom uz osobe riječ služi katkada kao izraz za nešto što pretežno određuje govor, djelovanje i mišljenje tih osoba: אֲנָשֵׁי אֱמֶת je takav izraz čije vladanje potpada pod normu istine, to je čovjek istinoljubivosti.«

⁴² A. REBIĆ, *Središnje teme Staroga zavjeta*, 176: »Vrlina *'emet* pretpostavka je za pravičnost, pravdu, pravo i red među ljudima, u društvu. Ta duhovna stvarnost nije sama po sebi razumljiva i teško ju je ostvarivati. Zato se rijetko za čovjeka veli da je 'čovjek istinit'. Teško je naći 'čovjeka istinita', čovjeka koji zbori i čini istinu. Istinit čovjek je čovjek istine, onaj koji je vjeran svome bližnjemu, u svojem govoru čvrsto ukorijenjen u stvarnosti, svaku mu riječ možemo provjeriti, čovjek koji je u svojem djelovanju pouzdan, nepokolebljiv, zajamčen. Izraz *'emet* u biblijskom kontekstu uključuje osobni odnos, odnos čovjeka prema bližnjemu, a ne samo odnos čovjeka prema stvarima ili odnos stvari prema čovjeku.«

Zah 8,16 stoji: »Ovako govori Jahve nad Vojskama: Sudite istinito i budite dobrotivi i milosrdni jedni drugima.« Biblijski je pojam istine – אֱמֶת ('emet)⁴³ i istinoljubivosti u svakom slučaju drukčiji od svjetovnoga jer se prvenstveno temelji na iskustvu Boga. To je pravni, ali isto tako i religiozni pojam. Božja istinoljubivost zahtijeva svakako onu ljudsku: »Onaj samo tko živi čestito, koji čini pravicu – סֵדֶק (sedeq), i istinu – אֱמֶת ('emet) iz srca zbori ...« (Ps 15,2).

Tko bi u našem tekstu trebali biti ti istinoljubivi ljudi? To bi trebali biti provjereni ljudi kojima je na prvome mjestu najviše stalo do istine, do ostvarivanja onoga odnosa koji se pod istinom podrazumijeva, do ustanovljivanja činjeničnoga stanja, koliko je to moguće ljudski utvrditi. Ali je li iskustveno doista moguće razlučiti među ljudima one kojima je do istine stalo više nego drugima? Zbog toga je u biblijskom smislu samo Bog u potpunosti istinit; on je potpuna אֱמֶת ('emet). U ljudskom području istina zna biti doista gorka, ali je poput učinkovitoga lijeka. Samo istina liječi! Doista je poželjno da suci budu iznad svega ljudi od istine i ljudi kojima je stalo do istine.

Konačno, peti uvjet za učinkovito djelovanje sudaca, prema Jitrovu savjetu, jest oznaka da budu שֹׁנֵי בָשָׂא (šōn'ê bāša') – oni koji mrze mito ili da budu nepodmitljivi. Ovaj uvjet je u svojoj zahtjevnosti u potpunosti jasan i nedvosmislen i od posebne je važnosti upravo za one koji izriču pravdu. S druge strane, upravo koliko je jasan, toliko je istina da je u svakome vremenu postojala opasnost da sud ne bude donesen po istini nego potkupljivanjem i mitom. Očito je da je u vrijeme pisanja ovoga teksta postojala potreba upravo za ovakvim nepotkupljivim sucima.

Poznata je oštra proročka kritika sudaca koji primaju mito i od istine čine laž a od laži istinu. U tom smislu Izaija je veoma dojmljiv (Iz 5,20-23): »Jao onima koji zlo dobrom nazivaju, a dobro zlom, koji od tame svjetlost prave, a od svjetlosti tamu, koji gorko slatkim čine, a slatko gorkim! Jao onima koji su mudri u svojim očima i pametni sami pred sobom! Jao onima koji su jaki u vinu i junaci u miješanju jakih pića; onima koji za mito brane krivca, a pravedniku uskraćuju pravdu!«⁴⁴ Prema tomu, ideal suca ostaje uvijek nepotkupljivost i nepristranost u dosuđivanju pravde ljudima.

Nakon ovakvoga određivanja obilježja sudaca Jitro savjetuje Mojsiju da ih postavi za שָׂר (šar) – poglavare pridavajući im vojne oznake tisućnika, stotnika, pedesetnika i desetnika.⁴⁵ Posve je moguće da M. Noth ima pravo kad iznosi mi-

⁴³ Usp. H. WILDBERGER, »יָמֵי מִנְחָה 'mn fest, sicher«, u: *THAT I*, 177–209; A. JEPSEN, »אֱמֶת«, u: *ThWAT I*, 313–348.

⁴⁴ Usp. B. LUJIĆ, *Starozavjetni proroci*, 150; O. KAISER, *Der Prophet Jesaja 1 – 12*, (ATD 17), Göttingen, 1970., 50; L. ALONSO SCHÖKEL – J. L. SICRE DIAZ, *I Profeti*, Rim, 1989., 114–115.

⁴⁵ Svaka skupina trebala je imati svoga suca. Usp. J. SCHARBERT, *Exodus*, 78.

šljenje: »Time predviđena podjela cjeline ne potječe zacijelo iz sudskoga ustava nego iz vojne organizacije. Na vojne niže dužnosnike preneseno je time 'građansko' izricanje presude. To upućuje na vrijeme u kojem je postojala organizirana izraelska vojska. Formulacija na kraju r. 23 čini se k tomu da pretpostavlja da se Izrael čvrsto naselio. Tad se mora pitati tko je u kasnijem vremenu igrao ulogu koja je ovdje bila predviđena za Mojsija. Moglo bi se pomisliti na 'suce Izraela' (usp. Suci 10,1-5; 12,7-15). Time bi se došlo u rano razdoblje naseljenosti Izraela u obradivoj zemlji.«⁴⁶

Odabrani suci trebaju suditi manje slučajeve, a oni veći bili su pridržani Mojsiju ili već prema tomu tko ga je naslijedio. Jitro još jednom iznosi uvjerenje da će Jahve poduprijeti ovakav njegov savjet svojom izdašnom pomoći (18,23). »Najviša norma za sve službe Božjega naroda, za one u našem tekstu nazvane profesionalne suce, vojne suce i vrhovnoga suca u Jeruzalemu, jednako kao i za svećeničke učitelje Tore, ostaje temeljno načelo Izlaska: posredovanje slobode i umnožavanje života. Upravo se zbog toga od njih kao potvrdu traži: Božji strah, povjerenje i nepotkupljivost. U tekstu nas iznenađuje povod i pokretački razlozi za podjelu službi. Nije pokrenula podjelu službi ni Božja riječ, ni Mojsijev uviđaj, nego trijezni i razboriti razum stranca, Mojsijeva tasta. I ona nije duboko teološki utemeljena nego obrazložena s ljudskoga stajališta stručno i svrhovito.«⁴⁷

Konačni ideal tako izabranih sudaca i njihove sudačke prakse jest mir za svu zajednicu, za sav narod: *כָּל-הָעַם הָיָה עַל-מִקְמוֹ יָבֵא בְּשָׁלוֹם* (*kol-hā'ām hazzeh 'alm^eqōmō jābō' b^ešālōm*) – »a sav ovaj narod odlazit će kući u miru« (18,23). To je ideal prema kojemu će svi nesporazumi i sukobi unutar zajednice biti pravedno riješeni. Za tu svrhu trebaju poslužiti brižno izabrani i postavljeni suci na raznim razinama naroda.

4. Mojsijevo prihvaćanje savjeta jednoga stranca

No ono što nakon svega (18,24) čitatelja ovoga teksta potiče na razmišljanje jest opravdano pitanje: Kako će sada reagirati Mojsije koji je svjestan da ga je Bog opunomoćio i poslao da posreduje u narodu? Hoće li on biti povrijeđen? Hoće li doći do sukoba između Mojsija i Jitra zbog toga što je Jitro sebi dopustio takvu primjedbu kad je u pitanju Mojsije, štoviše kad je u pitanju Jahvina uputa? Kako uopće može biti da Jahvina uputa ne bude dobra? Ovdje dolazi zacijelo i do povećane narativne napetosti. Pripovijedanje korača prema svome vrhuncu.

Izl 18,24 predstavlja razrješavanje napetosti, jer autor teksta jednostavno konstatira: *וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה לְקוֹל הַחֲנָנִי וַיַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר אָמַר* (*vajišma ' mōšēh l^eqōl ḥō^enō vajja 'as*

⁴⁶ M. NOTH, *Das 2. Buch Mose. Exodus*, 120–121.

⁴⁷ E. ZENGER, *Das Buch Exodus*, 190.

kol 'ašer 'āmar) – »Mojsije poslušaj savjet svoga tasta i učini sve kako ga savjetovao.«

וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה לְקוֹל הַתָּנִי – (*vajišma' mōšēh leqōl ḥōr'nō*) – Mojsije poslušaj savjet svoga tasta

וַיַּעַשׂ כְּלֵאשֶׁר אָמַר – (*vajja'as kol 'ašer 'āmar*) – i učini sve kako ga savjetovao.

Autor jednostavno konstatira da je Mojsije poslušao savjet svoga tasta Jitra, midjanskoga svećenika i stranca, bez ikakvih interpretacija i, drugo, da je to što je čuo odmah i izvršio. Zanimljivo je kako naracija započinje s izričajem וַיִּשְׁמַע u 18,1 i završava također s istim izričajem u 18,24. Razlika je u tomu što je na početku Jitro čuo o tomu što je Jahve učinio izraelskom narodu, kako ga je izveo iz Egipta i vodio kroz pustinju. Sada pak Mojsije sluša Jitra u usvajanju i provedbi novih oblika sudačke djelatnosti u Izraelu.

Nije dakle bilo nikakve napetosti između Jitra i Mojsija, ali ostaje zacijelo čudno što je Mojsije, koji je govorio s Bogom i koji je njegov posrednik, u tako važnim stvarima kao što je zakonodavstvo, ovisio o praktičnom savjetu jednoga stranca, štoviše stranoga svećenika, svoga tasta, Jitra. A doista je riječ o presudno važnoj ustanovi u narodu – o onoj sudačkoj.⁴⁸ Nakon svega toga naracija se smiruje: Jitro ostavlja Mojsija da ide s narodom prema Svetoj gori i u susret s Jahvom, a on se opet vraća u svoju zemlju.

U povijesti egzegeze nadugo i naširoko se raspravljao o ovome tekstu i o svemu što je u njemu izneseno.⁴⁹ Što se tiče izraelskih egzegeta, oni se u ovome slučaju više usmjeravaju na određivanje pojedinih detalja nove juridičke organizacije. Tako na temelju Izl 12,37 i ovoga teksta 18,13-27 kombiniraju i dolaze do podatka od 78.600 dužnosnika.⁵⁰ Oni su zainteresirani više za objašnjavanje kako se u rano doba sudačka služba prenosila delegiranjem i prenošenjem odgovornosti na pojedinca, nego činjenicom da je sve to poteklo ipak od jednoga stranca.

Što se tiče kršćanskih egzegeta, oni su također išli u istom smjeru u interpretiranju ove činjenice. No u njih se naglasak sve više pomicao na teološko značenje teksta. Josip Flavije hvali Mojsijevu moć integriranja u izraelski pravni sustav i elemente koji su došli s drugoga područja (Ant. III. 66), Origen osobito ističe Mojsijevu spremnost da nauči božanske istine od poganskoga svećenika dok Augustin gleda u ovome slučaju dobar primjer prirodnoga prava i ističe Mojsijevu

⁴⁸ Tako to obrazlaže B. S. CHILDS, *Exodus*, 331–332.

⁴⁹ S obzirom na sljedeće podatke o povijesti egzegeze ovoga teksta oslanjamo se na izvješće već gore spominjanoga B. S. CHILDS, *Exodus*, 332–334.

⁵⁰ Izl 12,37-38: »Pođu tako Izraelci iz Ramsesa prema Sukotu. Bilo je oko šest stotina tisuća pješaka, osim žena i djece. A mnogi i drugoga svijeta pođe s njima, i mnoga stoka, krupna i sitna.«

sposobnost da uoči njegovu važnost bez obzira od koga ona dolazila. Reformističko-protestantska struja iščitavala je iz tog teksta početke rastavljanja religije i civilnoga prava.⁵¹

B. S. Childs i sam otkriva veliku teološku vrijednost ovoga teksta u onome što su već istaknuli oci, ali i reformatori: da je Bog svoju volju objavio preko proroka, ali ju je isto tako otkrio i u mudrosti ljudskoga iskustva.⁵² U svakom slučaju veličina je Mojsijeva u mogućnosti da ostane vjeran Božjoj objavi, ali također i da ostane u potpunosti otvoren praktičnim istinama koje dolaze iz iskustva života. Na to upućuje i Mojsijeva okrenutost prema naprijed, prema Sinaju, ali na to ukazuje i Jitrov pogled u prošlost gdje je Bog učinio čudesna djela izvođenja i oslobađanja, što je istaknuto brojnim ponavljanjem glagola נָסַל (*nsl*) – *osloboditi, spasiti* u prvom dijelu ovoga poglavlja (18,1-12).

5. Zaključne misli

Izl 18,1-27 sastoji se od dvaju međusobno povezanih prizora: 18,1-12 i 18,13-27. U prvome prizoru (18,1-12) autor je želio prikazati jednoga stranca, midjanskoga svećenika i Mojsijeva tasta, Jitra, koji je čuo za događaj Izlaska, pohitio je u susret Mojsiju kao Božjem posredniku i čuvši za sva veličanstvena djela pohvalio je Izlazak i Boga Jahvu kao Boga Izlaska. U drugom prizoru (18,13-27), koji je s određenom namjerom povezan s prvim, Jitro, kao stranac, predlaže Mojsiju institucionalizaciju pravnoga sustava u Izraelu. Dok prvi gleda unatrag u Egipat i Božja djela tamo izvedena, dotle ovaj drugi gleda u budućnost i pokušava uvođenjem sustavnoga zakonodavstva pripremiti narod za buduće jednako tako veličanstvene događaje sklapanja Saveza između Boga i naroda na gori Sinaju.

Osim toga, tekst ima dublje kako teološke tako i praktične posljedice. Izlazak predstavlja veličanstveno Božje djelo oslobađanja naroda od izrabljivanja i ropstva kojim se Bog legitimira kao osloboditelj i potvrditelj života u slobodi. Mojsijevo djelo prihvaćanja konkretnoga Božjega djela spasenja značilo je svakodnevno konkretno i mukotrpno nastojanje oko oslobađanja naroda prvenstveno od njega sama i od ugnjetavanja i podjarmljivanja unutar naroda. U tom smislu možemo razumjeti i nastojanje oko institucionalizacije prava utemeljenoga na iskustvu Izlaska. To je posebno shvaćanje prava koje je različito od onoga koje se kasnije udomaćilo u kršćanstvu, a potjecalo je iz helenističkoga kulturnoga shvaćanja pravde i prava. Ono se temeljilo na shvaćanju prava kao zasluži odnosno vraćanju istom mjerom ili retribucijom.

⁵¹ Tako sažima različita mišljenja B. S. CHILDS, *Exodus*, 334–336.

⁵² Usp. *isto*.

Pravo nastalo na iskustvu Izlaska posve je različito od grčko-rimskoga shvaćanja prava. Izlazak ne počiva na nekom zasluženom djelu bilo Mojsija bilo Izraelaca. Nema tu nikakvoga traga bilo kakvoga jednakoga uzvraćanja. Bog Izlaska daje narodu ono što im treba: slobodu u izvođenju iz Egipta, hranu u pustinji i vrijeme kao posvećeno vrijeme ili pak kao vlastitu povijest. Mogli bismo takvo pravo nazvati i nadoknadnim pravom jer i u Starom i u Novom zavjetu prednost imaju potrebni i ugnjetavani.⁵³ Naglasak je u cijelome Izl 18 na Božjem djelovanju označenome kao oslobađanje ili spašavanje i to glagolom נִצַּח (*nsl*).

I kao što ističe J. I. Durham iz navedenoga teksta 18,13-27 postaje jasno »da izraelski sustav zakona počinje ondje gdje počinje zakon Saveza, u Bogu. Bog daje zakone i odredbe, a onda ih objašnjava i primjenjuje kad se pojavljuje nevolja.«⁵⁴ Što se tiče izraelskoga zakonodavstva, ono potječe nedvojbeno iz teološkog područja, odnosno iz područja Saveza naroda s Jahvom. Da je to pravo u kasnijem razdoblju preneseno na niže razine života, bilo je više nego razumljivo. Ono što je ovdje zanimljivo jest svakako i činjenica da je određeno vanjsko sustavno uređivanje zakonodavstva bilo također i pod utjecajem drugih naroda, jer Izrael nije živio izolirano i bez ikakvih dodirnih kako kulturnih, tako i političko-pravnih dodira.

Mogli bismo na kraju reći da je u ovome tekstu sadržano i izvjesno odvajanje »svetoga prava« od onoga »civilnoga« ili »profanoga«. Predstavnik prvoga je svakako Mojsije, a njegovi nasljednici, vjerojatno vezani uz hram, nastavili su s onim što je on obavljao. Drugi slučajevi iz »običnoga života« bili su povjereni drugima, izabranim ljudima iz cijeloga naroda, koji su trebali zadovoljiti određene uvjete. Oni su činili temelje pravnoga i zakonodavnoga sustava u kasnijem Izraelu.

Na ovome primjeru savjeta Mojsijeva tasta Jitra upućena Mojsiju susrećemo isto tako veoma važan slučaj: razlikovanje karizme koju posjeduje Mojsije i službi za koje trebaju biti izabrani prikladni ljudi prema određenim kriterijima. Karizma dolazi od Boga, a pravne ovlasti ulaze u okvire ljudskoga pravnoga sustava. Tekst

⁵³ O tomu govori poznati tekst Mt 25,31-41: »Kad Sin Čovječji dođe u slavi i svi anđeli njegovi s njime, sjest će na prijestolje slave svoje. I sabrat će se pred njim svi narodi, a on će ih jedne od drugih razlučiti kao što pastir razlučuje ovce od jaraca. Postavit će ovce sebi zdesna, a jarce slijeva. Tada će kralj reći onima sebi zdesna: 'Dođite, blagoslovljeni Oca mojega! Primite u baštinu Kraljevstvo pripravljeno za vas od postanka svijeta! Jer ogladnjih i dadoste mi jesti; ožednjih i napojiste me; stranac bijah i primiste me; gol i zaogrnuste me; oboljeh i pohodiste me; u tamnici bijah i dođoste k meni.' Tada će mu pravednici odgovoriti: 'Gospodine, kada te to vidjesmo gladna i nahranismo te; ili žedna i napojismo te? Kada te vidjesmo kao stranca i primismo; ili gola i zaogrnu-smo te? Kada te vidjesmo bolesna ili u tamnici i dođosmo k tebi?' A kralj će im odgovoriti: 'Zaista, kažem vam, što god učiniste jednomu od ove moje najmanje braće, meni učiniste!'«

⁵⁴ J. I. DURHAM, *Exodus*.

18,13-27 zapravo veoma zorno pokazuje koliko su u početku te dvije stvarnosti bile međusobno, gotovo nerazdvojno, povezane i kako se tijekom vremena došlo do spoznaje da je dobro rastaviti duhovnu od svjetovne službe, duhovnu od svjetovne vlasti. Obje su službe bile i te kako potrebne narodu kako bi iskustvo Izlaska kao oslobođenja od svakoga tlačenja bilo uobličeno u svakidašnji život i postalo njegov sastavni dio. Zato je ovaj tekst Izl 18,13-27 od osobite važnosti, jer se u njemu očitavaju korijeni izraelskoga zakonodavstva, koje se odvaja od karizme velikoga Mojsija, ali nipošto ne idu na štetu karizme. Označena su dva različita puta koja će u budućnosti imati i te kako veliku i značajnu ulogu.

Summary

SEPARATING LEGISLATION FROM CHARISMA IN ISRAEL A narrative analysis of Ex 18:13-27

In this article, with the aid of analytical methods the author examines Ex 18:13-27 as a complete text. That whole is marked as a formal structure of demands and executions. The text portrays an episode that in fact contains good advice from a stranger; what is more, a priest of Midian Moses' father-in-law, Jethro. That advice nevertheless presumes noticing the character within the narration which in this particular method is known as focalism because the author directs all attention to the character in question. Jethro notices how Moses's practise of judgement relies on just one man which truly is not good: this is not good for Moses himself because it burdens him and this is not good for the people because it is compelled to long waiting.

Because of all this, Jethro gives Moses new advice to decentralise the statutes that is, to separate the charismatic role as a leader from concrete judging which should be conducted by others, chosen people according to the criteria that Jethro sets out. There are five criteria: to be chosen at large from the people; capable and God fearing men, men who are trustworthy and incorruptible. All these are features that to this day should be possessed by a judge if he wishes to conduct his service well.

Jethro of course does not strip Moses of his authority because he left him with the spiritual leadership of the people trusting him to pass on God's will in the form of the law and statutes of the people showing them the way to go. Nevertheless, Jethro believed that stating God's will was sufficient for Moses whereas other minor matters should be passed on to men chosen from the people.

The reader is particular interested in Moses' reaction. How will Moses react being God's chosen one and leader who obtained his charisma from God himself? Will he be offended by being corrected by a stranger; will he listen to his father-in-law's advice? The answer can be found when one realises that Moses listened to Jethro's advice and did just that.

This text is significant primarily because it describes how Israel's legislation emerged. It did not emerge of its own accord but its roots can be traced back in fact to God's salva-

tional acts, in this case in the actions described in the Book of Exodus. Apart from that the text is important because for the first time we see a message in the Bible to separate charisma from the law, or rather, judicial practise in Israel. They are nevertheless connected but are not the same and are both necessary for a healthy existence of a nation.

Key words: *Jethro, Moses, seek advice from God, to judge, right, justice, the Law, statutes, charisma, service, legislation.*